

تشویق رفتارهای کنجکاوانه کودکان

مقدمه

بارها با این واقعیت آموزشی روبه‌رو شده‌ایم که با ورود کودک به دوران آموزش رسمی، به مرور از میزان خلاقیت و رفتارهای کنجکاوانه او کاسته می‌شود. در این مقاله که بر پایه مصاحبه با دو پژوهشگر در زمینه تدریس شکل گرفته، به آن دسته از راهبردهای آموزشی پرداخته شده است که به تشویق رفتار کنجکاوانه در دانش‌آموزان منجر می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: رفتار کنجکاوانه، کاوشگری، سؤال کردن، تشویق کنجکاوی، یادگیری از همتایان

تنبیه می‌شوید، احتمالاً رفتار کنجکاوانه خودتان را با پاداش (پیامد) منفی یا تنبیه مرتبط می‌کنید.

حالت تصور کنید دانش‌آموز هستید و در کلاس درس سؤالی را می‌پرسید و هم‌کلاسی‌هایتان به شما می‌خندند یا معلم به شما می‌گوید: «ساکت و سؤال نپرس!». در این شرایط به احتمال زیاد شما رفتار کنجکاوانه و نیاز به دانستن خودتان را به پیامد منفی آن (تنبیه یا سرزنش) ربط می‌دهید. البته، اگر شما نیز معلم یک کلاس درس ۳۰ نفره بودید، نمی‌توانستید به همه دانش‌آموزان اجازه بدهید هم‌زمان سؤال‌هایشان را بپرسند. بنابراین، دانش‌آموزان می‌توانند پرسیدن سؤال‌هایشان را با پیامد آن (یعنی تنبیه و سرزنش) در مدرسه مرتبط کنند. اما آنان در خانه می‌توانند به پرسیدن سؤال تشویق شوند؛ اگر چه دچار دوگانگی

سابین جاییسی^۱: گورن، اخیراً از شما مطلبی خواندم که در آن گفته‌اید، «کنجکاوی»^۲ در یادگیری بسیار مؤثر است. اما چرا وقتی کودکان بزرگ‌تر می‌شوند و به مدرسه می‌روند، از میزان کنجکاوی‌شان کاسته می‌شود؟ نظام آموزش رسمی در این باره دچار چه اشتباهی می‌شود؟ و چرا در نهایت، کنجکاوی کودکان از بین می‌رود یا خفه می‌شود؟

گوردن: کنجکاوی نیرویی مؤثر دارد. بیشتر آنچه یاد می‌گیرید، تشویق احساسات، تمایل شما برای طرح سؤال‌های بیشتر و... همه تحت تأثیر کنجکاوی‌تان قرار دارند. این‌ها عواملی هستند که باعث می‌شوند، اطلاعاتی را کسب کنید، یا شما را ترغیب می‌کنند فعالیتی مانند تعمیر وسیله‌ای را انجام دهید. مشکل اینجاست که وقتی پرسیدن سؤال‌هایتان را ادامه می‌دهید و در مقابل پاداشی دریافت نمی‌کنید، یا حتی به طریقی

سوزان انگل^۱ و گورن گوردن^۲ دو پژوهشگری هستند که به مطالعه درباره چگونگی رشد کنجکاوی کودکان و نقش آن در یادگیری‌شان علاقه‌مندند. در مصاحبه‌ای که با آن‌ها داشتم، در این زمینه‌ها با آن‌ها گفت‌وگو کردم:

۱. آیا اگر کنجکاوی کودکان در دوران کودکی تشویق نشود، قابل بازگشت است؟
۲. چرا اندازه‌گیری کنجکاوی کودکان اهمیت دارد؟
۳. کدام روش می‌تواند کنجکاوی کودکان را رشد و گسترش دهد؟

بزرگسالان می‌توانند روی رفتار کنجکاوانه کودکان اثر بگذارند. نکته اینجاست که این تأثیر موقتی است یا درازمدت؟

رفتار در مدرسه و خانه خواهند شد. بزرگسالان نیز می‌توانند تأثیر زیادی بر رفتار کنجکاوانه کودکان داشته باشند. آنچه ما هنوز نمی‌دانیم این است که آنان چگونه می‌توانند بر کنجکاوی کودکان اثر بگذارند.

انگلی: در این زمینه پرسش مهمی مطرح است که هنوز برای آن جوابی نداریم. پرسش این است: تأثیر دراز مدت عواملی که رفتار کنجکاوانه کودکان را تشویق می‌کنند یا مانع آن می‌شوند، چیست؟ شواهد زیادی در این باره وجود دارد. این موقعیت را تصور کنید: کودکی وارد اتاقی می‌شود که یک بسته و یک کمد در آن وجود دارد. داخل کمد نیز وسایل گوناگونی قرار دارد. اگر در آنجا فرد بزرگسالی خندان نشسته باشد، کودک به سرعت به سمت بسته حرکت می‌کند. پس از آن کمد را باز می‌کند و به کنکاش داخل وسایل کمد مشغول می‌شود. او زمان زیادی را صرف کنجکاوی روی محتوای بسته و وسایل داخل کمد می‌کند. اگر فرد بزرگسال اخم کند، کودک خود را با بسته مشغول می‌کند و زمان کمتری را صرف جست‌وجو در میان وسایل داخل کمد خواهد کرد.

بزرگسالان می‌توانند روی رفتار کنجکاوانه کودکان اثر بگذارند. آنچه ما نمی‌دانیم، این است که آیا این‌گونه تأثیرات فرد بزرگسال بر رفتار کنجکاوانه کودکان موقتی است یا بلندمدت؟

حس می‌زنم اگر شما در مدرسه‌ای باشید که رفتار کنجکاوانه (پرسیدن سؤال، دستکاری وسایل و...) شما را تشویق نکنند و سپس به خانه برگردید و والدینتان به شما بگویند اجازه داری در کمد را باز کنی، وسایل را دستکاری کنی، و حتی بگویند چه سؤال خوبی مطرح کرده‌ای، آن وقت شما احتمالاً بیشتر تشویق می‌شوید که رفتار کنجکاوانه خودتان را حفظ کنید. اما

اگر والدین شما نیز همان رفتار مدرسه را تکرار کنند، شما را برنجانند و توجهی به شما نشان ندهند، احتمال بیشتری دارد که رفته‌رفته از رفتارهای کنجکاوانه خودتان دست بکشید. پرسش این است که: «آیا بعد از گذشت این دوران و خفه شدن حس کنجکاوی کودک، می‌توان دوباره آن را فعال و گذشته‌ناخوشایند مرتبط با آن را جبران کرد؟»

اگر والدین شما نیز همان رفتار مدرسه را تکرار کنند، شما را برنجانند و توجهی به شما نشان ندهند، احتمال بیشتری دارد که رفته‌رفته از رفتارهای کنجکاوانه خودتان دست بکشید. پرسش این است که: «آیا بعد از گذشت این دوران و خفه شدن حس کنجکاوی کودک، می‌توان دوباره آن را فعال و گذشته‌ناخوشایند مرتبط با آن را جبران کرد؟»

گوردن: من معتقدم می‌توان آن را جبران کرد. فکر می‌کنم اگر کودکی پرسیدن سؤال را با تنبیه یا سرزنش پیوند دهد، پرسیدنش متوقف می‌شود. البته نه اینکه دیگر آن کودک دوست ندارد سؤال بپرسد و از چیزی آگاه شود. در صورتی که در شرایط و موقعیت دیگری، کودک مجدداً به پرسیدن ادامه دهد و سرزنش یا تنبیه نشود، تمایل او به پرسیدن دوباره فعال می‌شود و به این امر اقدام می‌کند. اگر چه همه می‌دانیم که بین کودکان تفاوت‌های فردی زیادی وجود دارد و کودک خیلی کنجکاو احتمالاً کنجکاو باقی می‌ماند؛ حتی اگر در شرایط محدودکننده قرار گرفته باشد.

انگلی: من با گفته شما موافق نیستم، اما شواهد کافی برای اثبات نظرم در اختیار ندارم. اگر شما به بزرگسالان توجه کنید، متوجه تفاوت‌های فردی واقعی در رفتار کنجکاوانه آن‌ها خواهید شد. در این زمینه تأمل زیادی داشته‌ام. بسیاری از آن‌ها دیگر کنجکاو نیستند و به امور کنجکاوانه

نمی‌پردازند. همچنین نمی‌دانم که در دوران مدرسه بر آن‌ها چه گذشته است! اما می‌دانم که تفاوت‌های فردی وجود دارند و کودکی که بسیار کنجکاو است، کنجکاو باقی می‌ماند.

درباره تأثیر مدرسه بر کنجکاوی کودکان شواهدی در دست داریم. مدرسه اثر زیادی بر کودکانی که کنجکاو کمتری دارند، می‌گذارد. این گروه از کودکان بسیار تأثیرپذیرند، اما این‌طور فکر نمی‌کنم که تنها شرایط مدرسه باعث سرکوب کنجکاوی آن‌ها می‌شود. در واقع، معلوم نیست شرایط مدرسه توجه آنان را به موضوعات کنجکاوانه محدود می‌کند یا دریافت نکردن پاداش به توقف حس کنجکاوی آنان منجر می‌شود؟

جایسی: آیا میزان تأثیر مدرسه بر رفتار کنجکاوانه کودکان به تفاوت‌های فردی معلمان وابسته است؟

انگلی: بله. البته اگر کودک در مدرسه‌ای باشد که همه کنجکاوی او را تشویق می‌کنند و این شرایط برای ۱۲ سال ادامه داشته باشد، می‌توانیم انتظار داشته باشیم که رفتار کنجکاوانه ادامه یابد. اما اگر فقط یک یا دو معلم چنین رفتار کنند (رفتار کنجکاوانه کودک را تشویق کنند)، آن وقت انتظار پیامد دیگری را باید داشته باشیم.

جایسی: البته این نکته را باید بدانیم که مدرسه‌ها می‌توانند رفتار کاوشگرانه

مدرسه‌ها می‌توانند رفتار کنجکاوانه کودکان را از طریق ایجاد فرصت سؤال کردن، تشویق کنند و رشد دهند

گوردن: من یک ساعت در هفته در یک مدرسه ابتدایی به دانش‌آموزان پایه‌های اول و سوم علوم و آزمایش‌های مرتبط با آن را آموزش می‌دهم و در این آموزش علاقه‌مندی رفتارهای کنجکاوانه آنان را بهبود بخشیم. به این صورت که در ۱۵ دقیقه اول آموزش، دانش‌آموزان را به پرسیدن هر سؤالی در هر زمینه‌ای تشویق می‌کنم. در کلاس ۲۰ دانش‌آموز حضور دارند و تاکنون این تعداد دانش‌آموز برایم در فرایند آموزش و سؤال کردن مشکلی ایجاد نکرده‌اند. رفتار سؤال کردن و جواب‌دادن به سؤال‌ها را با استفاده از نمره به این روش تشویق می‌کنم:

۱. نمره برای طرح سؤال به شکل درست و شفاف؛

۲. نمره برای سؤالی که من به عنوان معلم جواب آن را ندانم؛

۳. نمره برای سؤالی که با استفاده از فناوری اطلاعات نیز نتوان به آن جواب داد.

بعد از مدتی که از شروع آموزش می‌گذرد، دانش‌آموزان یاد می‌گیرند چگونه سؤال‌های درسی خود را به طور درست و شفاف طرح کنند؛ مانند اینکه چه زمانی عینک اختراع شد؟ یا چگونه یک پرنده می‌تواند به مدت طولانی پرواز کند؟ بعد از مدتی، درک می‌کنند که ندانستن برای دانش‌آموزان عیب نیست و در نتیجه به دنبال کسب دانایی با طرح سؤال‌های مهم و مطلوب رهسپار می‌شوند.

* پی‌نوشت‌ها

1. Susan Engel
2. Goren Gordon
3. Sabine Gysi
4. Curiosity
5. Exploring

* منبع

1. Gysi, Sabine (2017). Just being around peers seems to encourage curiosity. Retrieved May 12, 2018, from <https://bold.expert/sabine-gysi/> December 15, 2017.

مطالعه خودم را انجام دادم. به این صورت که یک دانش‌آموز دارای کنجکاوی سطح بالا را با یک دانش‌آموز فاقد کنجکاوی یا کم کنجکاو در یک گروه قرار دادم تا مدت زمانی با یکدیگر فعالیت آموزشی داشته باشند. بعد از مدتی، میزان رفتار کنجکاوانه آن‌ها را سنجیدم و متوجه شدم که رفتار کنجکاوانه دانش‌آموز دوم نیز افزایش یافته است. بنابراین، ما می‌توانیم از طریق قراردادن دانش‌آموزان در یک گروه که بتوانند با هم فعالیت آموزشی انجام دهند، از خاموش شدن رفتارهای کنجکاوانه آن‌ها پیشگیری کنیم و حتی مانند وپروس سرماخوردگی، آن رفتار کنجکاوانه را به سایر دانش‌آموزان منتقل کنیم. در واقع، از این طریق شرایطی برای دانش‌آموزان مهیا کنیم که رفتار کنجکاوانه یکدیگر را تشویق و به گسترش آن کمک کنند.

جایسی: علاوه بر صرف زمان آموزشی برای دانش‌آموزان که بتوانند با هم به فعالیت آموزشی بپردازند، معلمان چه کارهای دیگری می‌توانند برای تشویق دانش‌آموزان کنجکاو و کاوشگر انجام دهند (حتی وقتی که در یک کلاس درس ۳۰ نفره به تدریس مشغول هستند)؟

انگل: اول، از طریق علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به توسعه کنجکاوی‌شان، ارزش قائل شدن برای رفتارهای کنجکاوانه آنان، و تفکر درباره راه‌های بروز رفتارهای کنجکاوانه آنان در شرایط طبیعی، می‌توانیم اثر زیادی بر این توانایی آنان بگذاریم. دوم، اجازه دهیم آنان در گروه نقش معلم را به عهده بگیرند و به سایر دانش‌آموزان هم گروه‌شان یاد بدهند. در نهایت نیز اطلاعات لازم را در زمینه فعالیت‌های مورد علاقه‌شان فراهم کنیم و در اختیارشان بگذاریم. این نکته را نیز باید خاطر نشان سازم که خلاقیت صرفاً بین دانش‌آموزان مسری نیست، بلکه بین همه بزرگسالان و کودکان منتشر می‌شود و به آنان نیز سرایت می‌کند. در این میان، طرح سؤال و همکاری دانش‌آموزان با هم یا با معلمان در کشف جواب سؤال از اهمیت زیادی برخوردار است.

کودکان را تشویق کنند و رشد بدهند.
گوردن: بله، به همین خاطر است که معتقدم همیشه باید رفتارهای کنجکاوانه و کاوشگرانه کودکان را پایش کنیم. از سوی دیگر، عوامل گوناگونی بر این رفتار کودکان اثر می‌گذارند که از جمله آن‌ها می‌توان از نگرش معلمان، محیط اجتماعی و ارتباط کودک با سایر کودکان نام برد. بنابراین، پایش اثر عوامل مذکور بر رفتار کنجکاوانه و کاوشگرانه کودکان ضرورت دارد تا از این طریق به تغییرات دوران تحصیل در این دسته از رفتارهای کودکان پی ببریم و از چگونگی آن‌ها آگاه شویم.

انگل: درست است. ما نیز ضرورت دارد مانند پژوهشگران چگونگی رشد رفتار کنجکاوانه و «کاوشگرانه» کودکان و تغییرات آن را بسنجیم و به دلایل تغییرات آن در دوره‌های متفاوت سنی پی ببریم. از سوی دیگر، باید به چگونگی تعامل کودکان با یکدیگر توجه کنیم تا متوجه شویم آیا مدرسه‌ها در طول دوران تحصیل کودکان به وظایف خودشان در این زمینه به خوبی عمل می‌کنند یا خیر.

گوردن: دوست دارم به عنوان یک آموزش‌دهنده نظر خودم را بگویم. در کلاس درس بین دانش‌آموزان تفاوت‌های زیادی از نظر بسیاری از ویژگی‌ها و استعدادها وجود دارد. برای نمونه، دانش‌آموزی دارای رفتارهای کنجکاوانه زیادی است و دیگری فاقد آن است و یا اینکه فقط تاحدودی رفتار کنجکاوانه نشان می‌دهد. ما به عنوان معلم باید به این‌گونه دانش‌آموزان کمک کنیم. در واقع، باید به آن‌ها آموزش دهیم چگونه سؤال‌هایشان را بپرسند و چگونه برای کشف چیزهای جدید تلاش کنند.

جایسی: سوزان، آیا می‌توانیم از کودکانی که رفتارهای کنجکاوانه بیشتری دارند، بخواهیم به کودکان دیگری که کمتر کنجکاوند، کمک کنند؟

انگل: بله، در این باره پژوهشی انجام داده‌ام و روی دانش‌آموزانم مطالعه کرده‌ام. **دن سیلور**، مقاله‌ای با عنوان «کنجکاوی مسری است؟» دارد. با بهره‌گیری از آن